

УДК 1(091).128

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.50.15>

ПРОБЛЕМА СМЕРТІ ТА БЕЗСМЕРТЯ В ПОВІСТІ «ЗАЧАРОВАНА ДЕСНА» О. ДОВЖЕНКА

Віолетта Уліщенко

*Національний медичний університет імені О. О. Богомольця,
Навчально-науковий центр неперервної освіти
пр-т Перемоги, 34, 02000, м. Київ, Україна*

У статті вперше проаналізовано проблему смерті та безсмертя особистості в повісті О. Довженка «Зачарована Десна» в межах філософської парадигми Назіпа Хамітова.

Українська література – це філософське джерело та потужна основа для розвитку українського філософського мистецтва.

Іншими словами, філософська сила та глибина української мови проявляються в українській літературі. А тому філософські дослідження в межах філософського мистецтва художніх творів української літератури актуальні.

Одним з українських письменників, якого сміливо можна назвати філософом – це Олександр Довженко. О. Довженко – це загадкова персона, людина, яка як філософ, залишається таємничою та багато в чому невідомою читачам як особистість.

Мета статті – проаналізувати проблему смерті та безсмертя в філософській повісті «Зачарована Десна» О. Довженка.

Автор приходиться до **висновку**, що у повісті О. Довженка «Зачарована Десна», описується та піднімається проблема смерті та безсмертя, адже, помирають кровні родичі Довженка та О. Довженко переживає символічне зіткнення з символом безсмертя – річкою Десна, яка здається йому зачарованою красою та природністю навколишнього середовища.

Символом безсмертя в повісті «Зачарована Десна», – виступає Десна, яка «живе вічно». Вона втілює віковичну мудрість та першостіхню людського буття в реальності Довженка.

Також на основі застосування київської парадигми Н. Хамітова – метаантропология, автор приходиться до висновку, що:

1. Прабаба О. Довженка – людина граничного буття, всі інші члени сім'ї, які описані в «Зачарованій Десні» – люди буденного буття на той час (допускається їхній розвиток та зміна в майбутньому, можливий перехід на інші рівні екзистенції).

2. Сам Олександр Довженко – це творча особистість метаграничного буття і цей перехід та особистісна еволюція Довженка відбувалися під впливом переживання смерті братів та прабабусі.

Отже, проблема смерті та безсмертя в «Зачарованій Десні», полягає в першу чергу в тому, що переживання феномену смерті близьких людей Олександром Довженком, у термінології Н. Хамітова, викликало трансформацію його особистості та перехід з граничного у метаграничне буття.

Ключові слова: смерть, безсмертя, особистість, людина-Ч, О. Довженко, «Зачарована Десна».

Постановка проблеми. Українська література – це філософське джерело та потужна основа для розвитку українського філософського мистецтва.

Українська література – це література, яка написана українською мовою [1]. Отже, українська мова – це джерело філософської сили, що міститься в українській літературі, яка відображає філософсько-антропологічні феномени людського буття.

Іншими словами, філософська сила та глибина української мови проявляються в українській літературі. А тому філософські дослідження в межах філософського мистецтва художніх творів української літератури актуальні.

Одним з українських письменників, якого сміливо можна назвати філософом – це Олександр Довженко. О. Довженко – це загадкова персона, людина, яка як філософ, залишається таємничою та багато в чому невідомою читачам як особистість.

За дослідницею, І. Рудкевич, «Олександр Довженко і сьогодні залишається невідомим. Не тільки тому, що кожен рядок документальних свідчень про нього при найближчому аналізі виявляється цілим дискурсом, полярні точки якого – чи орієнтація на цензуру, чи проблема колективного авторства посмертного образу, чи бажання свідків епохи перекроїти життя та погляди майстра на свій лад. А найбільше завдяки багатоголосцю авторського «я», що звучить у його творах, та багатогранним рефлексіям, відображеним в «Автобіографії» і «Щоденниках», які й свідчать про внутрішні контрверзи авторського «я», котре весь час перебувало у стані внутрішнього метронома, що прагнув і не міг віднайти точку спокою та абсолютного виміру» [4].

О. Довженко піднімає в своїх творах проблему смерті та безсмертя особистості, але дана проблема майже недосліджена в сучасній філософській антропології в творчому спадку Олександра Довженка.

Тому ми ставимо за мету даного дослідження – проаналізувати проблему смерті та безсмертя в філософській повісті «Зачарована Десна» О. Довженка.

Виклад основного матеріалу. Олександр Довженко – український «письменник, кінорежисер, кінодраматург, художник, класик світового кінематографа. Режисер культових кінострічок «Україна в огні», «Земля», «Звенигора», «Арсенал». Заслужений діяч мистецтв УРСР (1940), народний артист РРФСР (1950). Лавреат Ленінської (1959, посмертно) та двох Сталінських премій (1941, 1949), кавалер Ордена Леніна (1935)» [2].

Проблема смерті та безсмертя починає підніматися в «Зачарованій Десні» з проклять прабабусі, яка проклінала малого Олександра Довженка за самі маленькі дрібниці: «Мати Божа, Царице Небесна, – гукала баба в саме небо, – голубонько моя, свята великомученице, побий його, невігласа, святим твоїм омофором! Як повисмикував він з сирією землі оту морковочку, повисмикуй йому, Царице милосердна, і повикручуй йому ручечки й ніжечки, поламай йому, свята владчице, пальчики й сугавчики. Царице Небесна, заступнице моя милостива, заступись за мене, за мої молитви, щоб ріс він не вгору, а вниз, і щоб не почув він ні зозулі святої, ні Божого грому. Миколаю-угоднику, скорий помочнику, святий Юрію, святий Григорію на білому коні, на білому сидлі, покарайте його своєю десницею, щоб не їв він тієї морковочки, та бодай його пранці та болячки з'їли, та бодай його шашіль поточила» [3].

Отже, прабаба бажає онуку смерті. Ці прокляття мають свій філософський сенс та є ознакою того, що ця літня жінка – це людина граничного буття, яка практикує народне чаклунство та примітивну чорну магію. Вона психопатка і безжальна до власного правнука. Саме частина людей граничного буття у своїй жорстокості можуть переходити будь-яку межу людяності та бажати смерті і небуття своїм кровним родичам. Ми називаємо це вид людей граничного буття – людина-Ч.

Людина-Ч – це психопатична або дуже акцентуїтована особа граничного буття, у якій майже відсутній родовий інстинкт (наприклад, може знущатися або бажати смерті власним дітям, онукам, іншим родичам). Це індивід психопатичного складу характеру, анти-соціальна особистість, соціопат.

Далі О. Довженко піднімає проблему смерті також на прикладі трагедії його чотирьох братів, які померли від невідомої хвороби [3, с. 33].

«Доглядали мене змалечку аж чотири няньки. Це були мої брати: Лаврін, Сергій, Василько й Іван. Пожили вони щось недовго, бо рано, казали, співати почали. Було як вилізуть всі четверо на тин, сядуть рядочком, як горобці, та як почнуть співать. І де вони переймали пісні, і хто їх учив? Ніхто не вчив.

Коли вони померли від пошесті зразу всі в один день, люди казали: «Ото Господь забрав їх до свого ангельського хору». Вони справді виспівали всі свої пісні за маленький свій вік, ніби вісуючи коротку свою мить.

Недаром деякі жіночі тонкі душі не витримували їхніх концертів. Жінки дивилися на них, і, сумно хитаючи головами, хрестилися, і навіть плакали, самі не знаючи чого: «Ой, не буде добра з цих дітей...» [3, с. 32–33]. – описує трагедію своїх братів О. Довженко.

У даному описі можна помітити деякі важливі філософсько-антропологічні особливості світогляду тогочасних людей, що оточували малого Довженка. Більшість членів його родини (окрім прабабки-відьми) та сусідів – люди буденного буття в метаантропологічній парадигмі Н. Хамітова, а, отже, в них буденний тип світогляду [5].

У відповідь на раптову смерть хлопчиків від пошесті, люди буденного буття почали транслювати релігійні тогочасні вірування та пояснювати їх трагічну кончину тим, що Бог вирішив забрати їх з земної реальності в Рай, щоб вони могли співати в хорі ангелів [3, с. 32].

Описуючи смерть прабаби-відьми, О. Довженко зазначає: «Прабаба лежить на столі під богами, дідова мати. Згорнувши ручечки і теж по-своєму неначе посміхаючись, що вже ніхто тепер її не буде ні дратувати, ні докоряти довгим життям, набігавшись і наколовши босі ноги за сто з чимсь років, лежить тихесенько вже головою до царів, і князів, і Страшного суду. Закрились всевидячі вічки, ушухла народна пристрасна її творчість, і всі її прокляття немовби вилетіли з хати разом з душею» [3, с. 38].

Тобто О. Довженко пробачив свою прабабусю (звісно не в повній мірі, залишилася невелика образа і негативні спогади), він не гнівається на неї за її прокляття, він її любить як вміє, і в цьому прощенні ми вважаємо відбувся перехід особистості ще юного Довженка з граничного у метаграничний рівень буття.

Але в ту ж чергу, О. Довженко не приховує радості від смерті прабабусі, що може свідчити про те, що погане виховання від матері, яка не любила родичів по лінії батька Довженка, відіграло свою негативну роль.

«Ой, коли б хто знав, яка то радість, коли вмирають прабаби, особливо зимою, в стареньких хатах! Яка то втіха! Хата враз стає великою, повітря чисте, і світло, як у раю. Я хутко злізаю на запічок, звідти плигаю в дідові валянци і повз старців вибігаю стрімголов надвір. А надворі сонце гріє. Голуби літають, ніким не прокляті» [3, с. 38]. – говорить О. Довженко.

З цього ми можемо побачити, що хоча з однієї сторони Довженко пробачив свою прабабусю, але навіть люди метаграничного буття, яким був О. Довженко, можуть ображатися та пам'ятати образи від оточуючих людей. Це прощення не є повним, адже, коли людина прощає дійсно, вона забуває старі образи та непорозуміння.

Розмірковуючи про скороминучість земного життя та смертність людей, О. Довженко пише: «Було це в далекі старі часи. Тоді ще не знав я, що все проходить, все минає, забувається й губиться в невпинній зміні годин, що всі наші пригоди і вчинки течуть, як вода між берегами часу» [3, с. 87].

Наскільки це геніальна та глибинно-філософська цитата О. Довженка, щодо проблеми смерті та безсмертя людської особистості. Дійсно, можна погодитися з автором, що все губиться та втрачається в коловороті земного часу. Люди повинні спішити жити [3, с. 87].

Проблема безсмертя постає для Довженка у його перебуванні разом з родичами біля річки Десна. «Прокидаюся на березі Десни під дубом. Сонце високо, косарі далеко, коси дзвенять, коні пасуться. Пахне в'ялою травою, квітами. А на Десні краса! Лози, висип, кручі, ліс – все блищить і сяє на сонці. Стрибаю з кручі в пісок до Десни, миюся, п'ю воду. Вона ласкава, солодка. П'ю ще раз, убрівши по коліна і витягнувши шию, як лошак, потім стрибаю на кручу і гайда по сінокошу. І вже я не ходжу, а тільки літаю, ледве торкаючись луку. Вбігаю в ліс – гриби. У лози – ожина. В куці – горіхи. В озері воду скаламучу – риба» [3, с. 59–60]. – говорить О. Довженко.

Висновки. Отже, у повісті О. Довженка «Зачарована Десна», описується та піднімається проблема смерті та безсмертя, адже, помирають кровні родичі Довженка та О. Довженко переживає символічне зіткнення з символом безсмертя – річкою Десна, яка здається йому зачарованою красою та природністю навколишнього середовища.

Символом безсмертя в повісті «Зачарована Десна», – виступає Десна, яка «живе вічно». Вона втілює віковичну мудрість та першостихію людського буття в реальності Довженка.

Також на основі застосування парадигми Н. Хамітова, ми можемо прийти до висновку, що:

1. Прабаба О. Довженка – людина граничного буття, всі інші члени сім'ї, які описані в «Зачарованій Десні» – люди буденного буття на той час (допускається їхній розвиток та зміна в майбутньому, можливий перехід на інші рівні екзистенції).

2. Сам Олександр Довженко – це творча особистість метаграничного буття і цей перехід та особистісна еволюція Довженка відбувалися під впливом переживання смерті братів та прабабусі.

Отже, проблема смерті та безсмертя в «Зачарованій Десні», полягає в першу чергу в тому, що переживання феномену смерті близьких людей Олександром Довженком, у термінології Н. Хамітова, викликало трансформацію його особистості та перехід з граничного у метаграничне буття.

Список використаної літератури

1. Вікіпедія Українська література. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_література (дата звернення: 15.10.2023).
2. Вікіпедія Довженко Олександр Петрович. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Довженко_Олександр_Петрович (дата звернення: 15.10.2023).
3. Довженко О. П. Зачарована Десна : вибр. твори. Київ : Знання, 2020. 207 с.
4. Рудкевич І. Образ автора в кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна». 2006. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11227/05-Rudkevych.pdf?sequence=1> (дата звернення: 04.09.2023).
5. Хамітов Н. В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. Київ : КНТ, 2017. 394 с.

THE PROBLEM OF DEATH AND IMMORTALITY IN THE STORY “ENCHANTED DESNA” BY O. DOVZHENKO

Violetta Ulishchenko

*Bogomolets National Medical University,
Educational and Scientific Center of Continuous Education
Peremohy Ave., 34, 02000, Kyiv, Ukraine*

The article analyzes for the first time the problem of the death and immortality of the individual in O. Dovzhenko's story “Enchanted Desna” within the framework of the philosophical paradigm – Nazip Khamitov's meta-anthropology.

Ukrainian literature is a philosophical source and a powerful basis for the development of Ukrainian philosophical art.

In other words, the philosophical power and depth of the Ukrainian language are manifested in Ukrainian literature. And that is why philosophical research within the framework of the philosophical art of artistic works of Ukrainian literature is relevant.

Oleksandr Dovzhenko is one of the Ukrainian writers who can safely be called a philosopher. O. Dovzhenko is a mysterious person, a person who, as a philosopher, remains mysterious and largely unknown to readers as a person.

The purpose of the article is to analyze the problem of death and immortality in the philosophical story “Enchanted Desna” by O. Dovzhenko.

The author comes to **the conclusion** that O. Dovzhenko's story “Enchanted Desna” describes and raises the problem of death and immortality, because Dovzhenko's blood relatives die and O. Dovzhenko experiences a symbolic confrontation with the symbol of immortality – the river Desna, which seems to him an enchanted beauty and the naturalness of the environment.

The symbol of immortality in the story “Enchanted Desna” is Desna, who “lives forever.” It embodies age-old wisdom and the primal element of human existence in Dovzhenko's reality.

Also, based on the application of the paradigm of N. Khamitov, author comes to the conclusion that:

1. Great-grandmother O. Dovzhenka is a person of boundary existence, all other family members described in “Enchanted Desna” are people of everyday life at that time (their development and change in the future is allowed, a transition to other levels of existence is possible).

2. Oleksandr Dovzhenko himself is a creative personality of a meta-boundary existence, and this transition and personal evolution of Dovzhenko took place under the influence of experiencing the death of his brothers and great-grandmother.

So, the problem of death and immortality in “Enchanted Desna” consists primarily in the fact that Oleksandr Dovzhenko's experience of the phenomenon of the death of loved ones, in the terminology of N. Khamitov, caused the transformation of his personality and the transition from a boundary to a meta-boundary existence.

Key words: death, immortality, personality, person-Ch, O. Dovzhenko, “Enchanted Desna”.